

Η ανασυγκρότηση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μεταπολεμικά. Συγκρίσεις με την Ευρώπη.

Ενότητα 7^η : Η δίκη του Μαξ Μέρτεν

Μαρία Καβάλα
Ιστορικός, μεταδιδακτορική διδάσκουσα
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Η ανασυγκρότηση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μεταπολεμικά. Συγκρίσεις με την Ευρώπη.

Η δίκη του Μαξ Μέρτεν.

Οι πολιτικές σκοπιμότητες, οι εβραϊκές
κοινότητες και τα εγκλήματα πολέμου.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Περιεχόμενα ενότητας

1. Σύντομη επισκόπηση
2. Η δίκη Μέρτεν

Σκοποί ενότητας

- Να γίνει κατανοητή η πολιτική πραγματικότητα στην Ελλάδα μετά τον Εμφύλιο αλλά και πώς η καταδίκη Μέρτεν αναδεικνύει ένα διχασμό ανάμεσα στην πολιτική και τη δικαστική εξουσία καθώς και τη δυναμική που έχει σταδιακά αναπτύξει το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο και η εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης.

Σύντομη επισκόπηση (1/3)

Ας κάνουμε μία επισκόπηση σε ό,τι είδαμε μέχρι σήμερα καθώς βρισκόμαστε στη μέση των μαθημάτων μας. Είδαμε ξεκινώντας, το περιεχόμενο του μαθήματος και γιατί έχει σημασία να αναφερθούμε σε αυτήν την πτυχή της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης (ζητήματα μειονοτήτων, ζητήματα πολιτικών ισορροπιών στην Ευρώπη και στη διεθνή σκηνή, η ιστορία των Εβραίων κομμάτι της ευρωπαϊκής ιστορίας). Εισαγωγικά αναφερθήκαμε στην Ευρώπη του 1917-1939, στο ναζιστικό σχεδιασμό του 1938-1945 και στο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό χάος τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.

Στο 2^ο μάθημα αναφερθήκαμε στα πολιτικά γεγονότα της απελευθέρωσης, στην κυβέρνηση Εθνικής ενότητας, στην Καζέρτα και στα Δεκεμβριανά, στην πολιτική νομισματικής σταθερότητας, στη σύντομη εαμική κυριαρχία στη Θεσσαλονίκη και στα σταδιακά βήματα προς τον εμφύλιο.

Στο 3ο μάθημα επικεντρωθήκαμε στις δυσκολίες που είχαν οι επιζώντες από τα στρατόπεδα κατά την επιστροφή, στις πορείες θανάτου αλλά και στη σημασία της Αλίγια, της μετανάστευσης στο Ισραήλ.

Σύντομη επισκόπηση (2/3)

Στο 4^ο μάθημα μιλήσαμε για τις διαφορετικές κατηγορίες επιζώντων, για τα δημογραφικά στοιχεία της κοινότητας, τη θεσμική αναδιοργάνωση, τους πρώτους στόχους, την προσπάθεια ανάκτησης περιουσιακών στοιχείων και τα ζητήματα τοπικών αντιθέσεων και εμποδίων, τη συμβολή των οργανώσεων στην κοινοτική ζωή.

Στο 5^ο μάθημα ασχοληθήκαμε εκτενώς με το ζήτημα της ποινικής δίωξης των δωσίλογων της κατοχής και πώς σταδιακά η σχετική νομοθεσία χρησιμοποιήθηκε εναντίον των κομμουνιστών και των αντιστασιακών και πώς οι ποικίλες κατηγορίες δωσίλογων ενδύθηκαν την εθνοφροσύνη ενάντια στον κομμουνιστικό κίνδυνο και ξέπλυναν το δωσιλογισμό τους.

Σύντομη επισκόπηση (3/3)

Στο 6^ο μάθημα ασχοληθήκαμε με τους οικονομικούς δωσίλογους και τη μη απονομή δικαιοσύνης σε μεγάλο βαθμό αλλά και με την εθνοκάθαρση γενικότερα μειονοτικών πληθυσμών.

Τα δύο τελευταία μαθήματα μας βοηθούν να καταλάβουμε το ταραγμένο πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό της μεταπολεμικής Ελλάδας και γιατί οι ισχνές μεταπολεμικές ελληνικές εβραϊκές κοινότητες επέλεξαν μία πολιτική διακριτικής παρουσίας και διεκδικήσεων ιδιαίτερα κατά την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία.

Η δίκη του Μέρτεν (1/29)

Σε αυτό το μάθημα θα ασχοληθούμε με τον Μαξ Μέρτεν και τη δίκη του στο τέλος της δεκαετίας του 1950 στην Ελλάδα, για να αντιληφθούμε τις πολιτικές συνέχειας που ασκούνται μεταπολεμικά εν μέσω ψυχρού πολέμου και πολιτικών και οικονομικών σκοπιμοτήτων, τη συχνή ατιμωρησία των εγκλημάτων του πολέμου αλλά και την αλλαγή δυναμικής των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα αλλά και αλλού στην Ευρώπη με το πέρασμα των χρόνων. Επί Κατοχής, ο τέως νομικός Μέρτεν υπήρξε ένας από τους διοικητές στον νομό Θεσσαλονίκης, υπεύθυνος για τον εφοδιασμό και τη δημόσια ζωή της πόλης. Άσκησε το αξίωμα του με τρόπο αυθαίρετο, και στην αντίληψη των κατοίκων εμφανίστηκε ως η κορυφή της γερμανικής ιεραρχίας ή τουλάχιστον ως εξέχον μέλος της - τον αποκαλούσαν μάλιστα «Βασιλιά της Θεσσαλονίκης» και «Άρχοντα της πόλης»- όπως μας μεταφέρει η Σούζαν Σοφία Σπηλιώτη.

Η δίκη του Μέρτεν (2/29)

Την άνοιξη του 1943, ο Μέρτεν προετοίμασε, σε συνεργασία με τους ειδικούς απεσταλμένους του Eichmann, τον Wisliceny και τον Brunner, την εκτόπιση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης, στο πλαίσιο της λεγόμενης «τελικής λύσης του εβραϊκού ζητήματος».

Ήταν αυτός που υπέγραψε τις διαταγές για την κατάσχεση των εβραϊκών περιουσιών, για τον στιγματισμό και τον περιορισμό σε γκέτο των Ελλήνων Εβραίων. Υπάρχουν ενδείξεις ότι οικειοποιήθηκε παρανόμως περιουσίες που είχαν αφήσει πίσω τους οι εκτοπισμένοι.

Εκτός αυτού, πιστός στις αντικομμουνιστικές του πεποιθήσεις, στις αρχές του εμφυλίου υποστήριξε τις δεξιές οργανώσεις, όπως για παράδειγμα την ΠΑΟ (Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωσις).

Η δίκη του Μέρτεν (3/29)

Μετά το τέλος του πολέμου, ο Μέρτεν συνελήφθη από τους Αμερικανούς στην κατεχόμενη Γερμανία. Το 1946, οι αμερικανικές αρχές πρότειναν να τον παραδώσουν στην ελληνική κυβέρνηση, βάσει μιας συμφωνίας του 1943 μεταξύ των συμμάχων, η οποία προέβλεπε την παράδοση των εγκληματιών πολέμου στις χώρες, στις οποίες διέπραξαν τις ωμότητες τους.

Μολονότι οι δικαστικές αρχές ήδη καταζητούσαν τον Μέρτεν, κυρίως ανάμεσα σε Γερμανούς και Βούλγαρους εγκληματίες πολέμου, η ελληνική κυβέρνηση δεν δέχτηκε την παράδοσή του.

Η δίκη του Μέρτεν (4/29)

Ο Έλληνας στρατιωτικός απεσταλμένος στο Βερολίνο, και μετέπειτα πρεσβευτής στη Βόννη, ο στρατηγός Ανδρέας Υψηλάντης, παρενέβη μάλιστα στις αμερικανικές αρχές κατοχής στη Γερμανία με την πρόταση να αποφυλακιστεί ο Μέρτεν, επισημαίνοντας μάλιστα την «άψογη διαγωγή» και τις «αντάξιες υπηρεσίες» που προσέφερε επί γερμανικής Κατοχής στην Ελλάδα.

Οι επαφές που είχε συνάψει ο Μέρτεν επί Κατοχής στη Θεσσαλονίκη με ηγετικούς ελληνικούς κύκλους, επαφές τις οποίες επανειλημμένα υπαινισσόταν αργότερα, απέβαιναν τώρα χρήσιμες.

Και επειδή αυτές οι επαφές αφορούσαν τον Έλληνα πρωθυπουργό Καραμανλή, τον υφυπουργό αμύνης Θεμελή και τον υπουργό εσωτερικών Μακρή, έκρυβαν μέσα τους μια εκρηκτική δύναμη για την πολιτική ζωή της Ελλάδας - ως υπόνοιες και μομφές δωσιλογισμού.

Η δίκη του Μέρτεν (5/29)

Παρόμοιους χειρισμούς χρησιμοποίησε ο Μέρτεν και στη Γερμανία. Κατηγόρησε για παράδειγμα τον στενό συνεργάτη του Adenauer, τον Hans Globke, για ενεργή ανάμιξη στον διωγμό των Εβραίων.

Ο Μέρτεν κατόρθωσε - όπως και πολλοί άλλοι «συνάδελφοι» του - να αρχίσει νέα σταδιοδρομία στη γερμανική κοινωνία. Εργάστηκε, για παράδειγμα, για ένα διάστημα στο γερμανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης και ασχολήθηκε και με την πολιτική. Μαζί με τον μετέπειτα Πρόεδρο της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Gustav Heinemann, ίδρυσε το 1952 ένα κόμμα, το οποίο αντιτάχθηκε στην πολιτική του Adenauer, μια πολιτική που αποδεχόταν τη διαιώνιση του διχασμού της Γερμανίας, χάρη στην εξάρτηση της Ομοσπονδιακής Γερμανίας από τη Δύση.

Η δίκη του Μέρτεν (6/29)

Στην Ελλάδα, η αιματηρή δεκαετία του Πολέμου, της Κατοχής και του Εμφύλιου, είχε βαθύνει τα πολιτικά χάσματα, που δίχαζαν τη χώρα ήδη από παλαιότερα, όπως είδαμε και στα προηγούμενα μαθήματα.

Πόλεμος και εμφύλιος είχαν καταστρέψει την οικονομία, σε τέτοιο βαθμό που χωρίς εξωτερική υποστήριξη η χώρα αντιμετώπιζε προβλήματα επιβίωσης.

Για να επιτευχθεί η κοινωνική ειρήνη έπρεπε να πληρούνται δύο προϋποθέσεις:

Η δίκη του Μέρτεν (7/29)

- 1. Να γεφυρωθεί ο πολιτικός διχασμός.** Αυτό απαιτούσε την ενσωμάτωση των δυνάμεων της Αριστεράς, που όπως είδαμε στο προηγούμενο μάθημα δεν έγινε. Στο μεταξύ, ο ψυχρός πόλεμος είχε λάβει σαφή μορφή με αφορμή τα γεγονότα του εμφύλιου πολέμου στην Ελλάδα και περιόριζε την ακτίνα δράσεως της εσωτερικής πολιτικής.

Είδαμε πως ο επίσημος αντικομμουνισμός των μεταπολεμικών ελληνικών καθεστώτων ήταν σύμφωνος με το διχασμό του Ψυχρού Πολέμου και αποτελούσε εμπόδιο στην ομαλή πορεία της κοινωνίας μετά τον πόλεμο.

Η δίκη του Μέρτεν (8/29)

2. Η οικονομική ανασυγκρότηση. Μετά τη λήξη του σχεδίου Μάρσαλ, το 1951, η σημασία της Δυτικής Γερμανίας, ως δυναμικού οικονομικού παράγοντα για την ελληνική πολιτική της σταθεροποίησης γινόταν ολοένα και πιο φανερή.

Σε αυτό το σημείο συμφωνούσαν οι κυβερνητικοί κύκλοι στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η κοινωνική ειρήνη στην Ελλάδα εξαρτιόταν από την οικονομική σταθερότητα, έμμεσα λοιπόν και από τις καλές σχέσεις με τη Γερμανία.

Η δίκη του Μέρτεν (9/29)

Ο νόμος «περί μέτρων ειρηνεύσεως» του 1952, αποσκοπούσε στην κοινωνική επανενσωμάτωση των αριστερών δυνάμεων - θέτοντας βέβαια αυστηρά κριτήρια «εθνικοφροσύνης». Σε αυτόν υπήρχε και η ρύθμιση του ζητήματος των εγκληματιών πολέμου.

Από την πρώτη στιγμή της επανασύνδεσης των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας, τον Δεκέμβριο του 1950, το ζήτημα των εγκληματιών πολέμου απαιτούσε ιδιαίτερη μεταχείριση.

Η δίκη του Μέρτεν (10/29)

Η γερμανική διπλωματία επιζητούσε την όσο το δυνατό λιγότερο θορυβώδη εκκαθάριση του ζητήματος των εγκληματιών πολέμου.

Ήδη όμως, το ελληνικό γραφείο εγκληματιών πολέμου, με επικεφαλής τον γενικό εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Ανδρέα Τούση, είχε ασκήσει περίπου 900 ποινικές διώξεις εναντίον Γερμανών, οι οποίοι κατηγορούνταν για εγκλήματα πολέμου στην κατεχόμενη Ελλάδα.

Ο ελληνικός νόμος «περί ειρηνεύσεως» προέβλεπε ως εναλλακτική λύση ότι η ποινική δίωξη εγκληματιών πολέμου στην Ελλάδα μπορούσε να ανασταλεί, υπό τον όρο ότι οι αρμόδιες δικαστικές αρχές στη Γερμανία θα ασκούσαν ποινικές διώξεις εναντίον των κατηγορουμένων.

Η δίκη του Μέρτεν (11/29)

Η τελική απόφαση για την αναστολή της ποινικής δίωξης στην Ελλάδα, μολονότι ήταν συναρτημένη με την κίνηση ποινικής δίωξης στη Γερμανία, παρέμενε θέμα της ελληνικής δικαιοσύνης. Με αυτό το νομικό έρεισμα, το 1952 και το 1956, παραδόθηκαν στο γερμανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης οι ελληνικές δικογραφίες, που είχαν ήδη σχηματισθεί και οι οποίες αφορούσαν Γερμανούς κατηγορουμένους, με τον όρο ότι οι γερμανικές αρχές θα αναλάμβαναν την υποχρέωση της δίωξης.

Η δίκη του Μέρτεν (12/29)

Οι γερμανικές αρχές ωστόσο άφησαν τους φακέλους κλειστούς, και έτσι η αναστολή της δίωξης στην Ελλάδα στερήθηκε τη νομική της βάση.

Ο εισαγγελέας Τούσης επεσήμανε μερικές φορές αυτό το κενό. Οι υπεύθυνοι στη Βόννη όμως, στηρίχθηκαν σε μια ανεπίσημη επιβεβαίωση της ελληνικής κυβέρνησης, από τον Απρίλιο του 1952, σύμφωνα με την οποία, το θέμα των εγκληματιών πολέμου είχε λήξει οριστικά για την ελληνική πλευρά με την παράδοση των φακέλων στις γερμανικές αρχές.

Η δίκη του Μέρτεν (13/29)

Στο διάστημα αυτό παρουσιάστηκε μία εμφανής αντίφαση μεταξύ πολιτικής εξουσίας και δικαιοσύνης σχετικά με το ελληνο-γερμανικό ζήτημα των εγκληματιών πολέμου η οποία οξύνθηκε το 1955-56, τη στιγμή δηλαδή που άλλαξαν οι πολιτικές συνιστώσες στον ευρωπαϊκό και τον ελληνικό χώρο.

Τον Μάιο του 1955 τέθηκαν εν ισχύ οι συνθήκες των Παρισίων, παρέχοντας και πάλι στη Γερμανία τη λεγόμενη «πλήρη κυριαρχική δύναμη».

Η Γερμανία θεωρούσε πως θα μπορούσε να πείσει την κυβέρνηση Καραμανλή να ξεκαθαρίσει το ζήτημα των εγκληματιών πολέμου -που τυπικά παρέμενε σε εκκρεμότητα- με μια γενική αμνηστία. Επιζητούσε, λοιπόν, μια νομοθετική και πολιτική λύση μακριά από το χώρο των δικαστηρίων.

Η δίκη του Μέρτεν (14/29)

Εν τω μεταξύ όμως, η πολιτική σκηνή της Ελλάδας είχε διαφοροποιηθεί. Η κυβέρνηση Καραμανλή είχε κερδίσει τις εκλογές του Φεβρουαρίου 1956, αλλά έπρεπε πια στο εξής να υπολογίζει την πολιτική Αριστερά ως σοβαρό αντίπαλο, μεγάλης κοινωνικής ακτινοβολίας. Υπό αυτές τις νέες συνθήκες, μια σιωπηρή υποχώρηση στη γερμανική απαίτηση θα έφερνε την κυβέρνηση Καραμανλή σε δύσκολη θέση.

Η αμνηστία προϋπέθετε τη συζήτηση του προβλήματος στη Βουλή. Κάτι τέτοιο όμως θα έφερνε στην επιφάνεια θέματα σχετικά με της δωσιλογικές δραστηριότητες της δεξιάς παράταξης, κάτι που ήταν, σύμφωνα με τα λόγια του Γερμανού πρεσβευτή Theodor Kordt στην Αθήνα, *«από τη μια μεριά δυσάρεστο για την ελληνική κυβέρνηση και από την άλλη αρνητικό για τα γερμανικά συμφέροντα»*, όπως μας μεταφέρει η Σπηλιώτη» (Σπηλιώτη, σ. 34).

Η δίκη του Μέρτεν (15/29)

Επιπλέον, ένας άλλος φόβος ήταν η αντιπολίτευση να εκμεταλλευόταν την κατάσταση για να δυσφημίσει και τον γενικό πολιτικό προσανατολισμό της Ελλάδας προς τη Δύση, μια ούτως ή άλλως αμφισβητούμενη επιλογή θα εμφανιζόταν προφανώς ως υπεύθυνη ή τουλάχιστον στενά συνδεδεμένη, με την παραβίαση νομικών δικαιωμάτων και την ταπείνωση εθνικών αισθημάτων.

Ούτε η ελληνική ούτε η γερμανική πλευρά επέδειξαν ενδιαφέρον για τη δικαστική επίλυση του ζητήματος. Το κύριο μέλημα τους ήταν πώς να πραγματοποιηθεί μια πολιτική «τακτοποίηση» του ζητήματος, με όσο το δυνατό πιο διακριτικό τρόπο.

Η δίκη του Μέρτεν (16/29)

Στα τέλη του 1956 η ελληνική πλευρά πρότεινε η Γερμανία να παρέχει αποζημιώσεις για τα θύματα των εγκληματιών πολέμου, οπότε η αμνηστία θα μπορούσε να δικαιωθεί ως πολιτική λύση.

Η Βόννη απέρριψε βέβαια την ιδέα αυτή, παραπέμποντας στη Συνθήκη του Λονδίνου του 1953, σύμφωνα με την οποία η εκπλήρωση υλικών διεκδικήσεων που πηγάζουν από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο θα ρυθμιζόταν με μια γενική συνθήκη ειρήνης, η οποία προϋπέθετε την επανένωση της Γερμανίας, κάτι που φαινόταν απίθανο στην τότε διεθνή κατάσταση. Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, η γερμανική κυβέρνηση, στηριζόμενη στην ανεπίσημη συμφωνία, θεωρούσε ότι η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να αναστείλει την ποινική δίωξη των εγκληματιών πολέμου, χωρίς αντάλλαγμα, ούτε υλικό, ούτε δικαστικό.

Η δίκη του Μέρτεν (17/29)

Την άνοιξη του 1957, ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου Τούσης απειλούσε ότι θα αναγκαζόταν να ανακινήσει την καταζήτηση και δίωξη των Γερμανών εγκληματιών πολέμου στην Ελλάδα, καθώς δεν είχαν τηρηθεί τα συμφωνημένα από τη γερμανική πλευρά.

Ακριβώς εκείνη την εποχή, τον Απρίλιο του 1957, ο Μαξιμίλιαν Μέρτεν ταξίδεψε στην Αθήνα. Σκόπευε να παρουσιαστεί στο Γραφείο Εγκληματιών Πολέμου ως μάρτυρας υπεράσπισης ενός παλαιού γνωστού, του διερμηνέα επί Κατοχής, Arthur Meissner.

Πριν παρουσιαστεί ενώπιον του Έλληνα ανακριτή, απευθύνθηκε στο νομικό τμήμα της γερμανικής Πρεσβείας, για να βεβαιωθεί ότι η μαρτυρία του δεν θα είχε απρόοπτες συνέπειες για τον ίδιο και στη συνέχεια παρουσιάστηκε στον ανακριτή, κατέθεσε τη μαρτυρία του, αλλά συνελήφθη επί τόπου με εντολή του εισαγγελέα Τούση.

Η δίκη του Μέρτεν (18/29)

Οι σφοδρές διαμαρτυρίες της Γερμανίας κατά της σύλληψης του Μέρτεν και της απόφασης του εισαγγελέα να ανακινήσει την ποινική δίωξη εναντίον Γερμανών κατηγορουμένων στην Ελλάδα δεν έφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Το Γερμανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης προσπαθούσε να αποδείξει τις έντονες δικαστικές προσπάθειες της γερμανικής Δικαιοσύνης σχετικά με τη δίωξη των Γερμανών εγκληματιών πολέμου στη Γερμανία, αλλά τα στοιχεία ήταν τόσο λίγα, που η γερμανική πρεσβεία στην Αθήνα αρνήθηκε να παρουσιάσει τα αποτελέσματα των «ενεργειών» αυτών στις ελληνικές δικαστικές αρχές, με το ακόλουθο σχόλιο: «...[οι ενέργειες] αποδεικνύουν την ελλιπή σοβαρότητα της γερμανικής δικαιοσύνης σχετικά με την ποινική δίωξη εγκληματιών πολέμου και βλάπτουν την αξιοπιστία της» (Σπηλιώτη, σ. 36).

Η δίκη του Μέρτεν (19/29)

Η περίπτωση του Μέρτεν αποκτούσε όλο και πιο μεγάλη δημοσιότητα. Το κατηγορητήριο μεγάλωνε: συμμετοχή του στη φυσική εξόντωση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης και αντίποινα εναντίον του άμαχου πληθυσμού, κατηγορία που προκαλούσε το δημόσιο αίσθημα.

Παρά τις έντονες ενέργειες των Γερμανών στο διπλωματικό παρασκήνιο, ο Μέρτεν παρέμεινε σχεδόν δύο χρόνια προφυλακισμένος στις φυλακές Αβέρωφ στην Αθήνα, και μόνο στο τέλος του 1958 διαφάνηκε και πάλι μια προοπτική για την πολιτική, δηλαδή τη νομοθετική επίλυση του ζητήματος. Στο πλαίσιο των ελληνογερμανικών οικονομικών διαπραγματεύσεων, η Βόννη εξαρτούσε τις καλές προθέσεις της να υποστηρίξει οικονομικά την Ελλάδα από την ευμενή συνολική ρύθμιση του θέματος των εγκληματιών πολέμου, συμπεριλαμβανομένης και της υπόθεσης Μέρτεν.

Η δίκη του Μέρτεν (20/29)

Σε ένα εμπιστευτικό παράρτημα της οικονομικής συμφωνίας της 13.11.1958, ο Καραμανλής υποσχέθηκε στον Γερμανό καγκελάριο Adenauer να αναστείλει όλες τις διώξεις και να παραδώσει τον Μέρτεν στη Γερμανία. Ωστόσο η υπόσχεση αυτή δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί .

Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα είχε πλέον πολύ ευαισθητοποιηθεί. Η εβραϊκή κοινότητα είχε περάσει σε μία φάση εδραίωσης και σταθεροποίησης των μελών της, καθώς και σε μια περίοδο διεκδίκησης πολιτικής και οικονομικής δικαίωσης και πίεζε μέσω δικηγόρων και του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου.

Οι δικηγόροι των Εβραίων πολιτικών εναγόντων ήταν εξέχοντα μέλη της πολιτικής αντιπολίτευσης και έτσι η καταγγελία κατά του Μέρτεν πήρε τη μορφή πρότασης μομφής κατά της κυβέρνησης Καραμανλή.

Η δίκη του Μέρτεν (21/29)

Η ενδοτική στάση της δεξιάς απέναντι στους παλαιούς εχθρούς, μπορούσε να ερμηνευτεί ως συνέχεια δωσιλογικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Στις αρχές του 1959, η παράδοση του Μέρτεν στη Γερμανία θα ισοδυναμούσε με την ομολογία ενοχής ηγετικών στελεχών της ελληνικής κυβέρνησης.

Μια δίκη κατά του Μέρτεν στην Ελλάδα δεν μπορούσε πλέον να αποφευχθεί. Ο Καραμανλής, για να κρατήσει τις ισορροπίες υποσχέθηκε στους Γερμανούς να επηρεάσει τουλάχιστον τη σύνθεση του ειδικού στρατοδικείου, αλλά υποσχέθηκε επίσης -και αυτό ήταν πιο σημαντικό- να αμνηστεύσει και να παραδώσει τον Μέρτεν στη Γερμανία, μετά τη δίκη, μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες.

Η δίκη του Μέρτεν (22/29)

Τελικά, στις 11.2.1959, άρχισε η δίκη του Μέρτεν στην Αθήνα, με μεγάλη διεθνή συμμετοχή. Ήδη από την πρώτη ημέρα, ο πρόεδρος του ειδικού δικαστηρίου, συνταγματάρχης Κοκορέτσας, αποφάσισε τον αποκλεισμό των πολιτικών εναγόντων αποφεύγοντας έτσι την περαιτέρω πολιτικοποίηση του όλου θέματος.

Κύριο αντικείμενο της δίκης υπήρξε η συμβολή του Μέρτεν στην εξόντωση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης. Η υπεράσπιση του είχε οργανωθεί από το Υπουργείο Εξωτερικών της Γερμανίας, γεγονός που αποδεικνύει την ιδιαίτερη πολιτική σημασία της δίκης. Η στρατηγική της υπεράσπισης αποσκοπούσε στην υποτίμηση της ακτίνας δράσεως του Μέρτεν. Επιχειρούσε, πιο συγκεκριμένα, να ανάγει την ευθύνη για τη λεγόμενη «τελική λύση του εβραϊκού ζητήματος στην Ευρώπη» αποκλειστικά στην ιεραρχία Hitler-Himmler-Heydrich-Eichmann, ως άξονα του εθνικοσοσιαλιστικού κράτους. Σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή, ο Μέρτεν ήταν μόνο ένα εκτελεστικό όργανο, χωρίς αυτοτελείς αρμοδιότητες και επομένως χωρίς ευθύνες. Αυτή ήταν η υπερασπιστική γραμμή στις περισσότερες από τις ανάλογες δίκες. Στις 5 Μαρτίου 1959, σχεδόν δύο χρόνια μετά την άφιξη του στην Αθήνα, ο Μέρτεν καταδικάστηκε σε 25 χρόνια κάθειρξη -πέντε χρόνια περισσότερα από την πρόταση του εισαγγελέα.

Η δίκη του Μέρτεν (23/29)

Αθώθηκε από την κατηγορία των αντιποίνων κατά του άμαχου πληθυσμού. Κρίθηκε ένοχος και του επιβλήθηκαν βαριές ποινές για τη θανάτωση πέντε Εβραίων, ανάμεσα τους οποίους και τρία μικρά παιδιά, για την τρομοκρατία που επέβαλε και για τον εγκλεισμό σε γκέτο των Θεσσαλονικιών Εβραίων και για την εκτόπιση τους στην κατεχόμενη Πολωνία.

Κρίθηκε ένοχος, μεταξύ άλλων, για τα καταναγκαστικά έργα που επιβλήθηκαν στους Εβραίους και υπεύθυνος για την καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου. Η καταδίκη του Μέρτεν απέβλεπε στο να καθησυχάσει την κοινή γνώμη, να δείξει με άλλα λόγια, ότι το ελληνικό κράτος ήταν διατεθειμένο να τιμωρήσει αυστηρά τα εγκλήματα πολέμου. Ταυτόχρονα η καταδίκη αναδεικνύει και τη δυναμική που έχει σταδιακά αναπτύξει το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο και η εβραϊκή κοινότητα Θεσσαλονίκης.

Γνωρίζουμε όμως σήμερα, ότι την ίδια εκείνη στιγμή η αμνηστία του Μέρτεν ήταν ήδη δεδομένη.

Η κυβέρνηση Καραμανλή δεν σκόπευε ποτέ να κρατήσει τον Μέρτεν σε ελληνικές φυλακές. Περίμενε απλώς να παρουσιαστούν οι κατάλληλες, οι ευνοϊκές δηλαδή, συνθήκες για την αποφυλάκισή του.

Η δίκη του Μέρτεν (24/29)

Η έναρξη των διαπραγματεύσεων μεταξύ Δυτικής Γερμανίας και Ελλάδας για το θέμα των αποζημιώσεων της πρώτης προς τη δεύτερη, το Μάιο του 1959, έδωσε επιτέλους την κατάλληλη αφορμή για τη νομοθετική λύση στην υπόθεση Μέρτεν.

Η ελληνική και η γερμανική άποψη διέφεραν ως προς τον καθορισμό των δικαιούχων των αποζημιώσεων. Σύμφωνα με τους πολιτικούς υπολογισμούς της ελληνικής πλευράς, έπρεπε να συμπεριληφθούν οπωσδήποτε και τα θύματα των λεγόμενων αντιποίνων κατά του άμαχου πληθυσμού. Ήταν κοινώς αποδεκτό, ότι η αποζημίωση αυτής της κατηγορίας των θυμάτων μπορούσε να πολλαπλασιάσει το πολιτικό κέρδος και το κύρος της κυβέρνησης και να δικαιολογήσει πλήρως την παραίτηση από το αίτημα της τιμωρίας των εγκληματιών πολέμου, παραίτηση που είχε αποφασισθεί προ πολλού.

Η δίκη του Μέρτεν (25/29)

Η Βόννη, απεναντίας, αναφερόταν στα θύματα της λεγόμενης «δίωξης για λόγους φυλετικούς, θρησκευτικούς και κοσμοθεωρητικούς», εννοώντας κυρίως τους Εβραίους.

Σχετικά με μία τέτοια αποζημίωση δεν δημιουργούνταν πολιτικό πρόβλημα καθώς η αποζημίωση αυτής της κατηγορίας των θυμάτων, στο πλαίσιο των λεγόμενων Συνολικών Συμφωνιών, είχε διαπραγματευτεί η Δυτική Γερμανία με δεκαέξι κράτη της Ευρώπης, οι πολίτες των οποίων υπήρξαν θύματα της φυλετικής δίωξης.

Η δίκη του Μέρτεν (26/29)

Εκ πρώτης όψεως, οι συμφωνίες αυτές αποτελούσαν εξαίρεση στον κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο μόνο μετά τη σύναψη μιας συνθήκης ειρήνης θα υποχρεωνόταν η Γερμανία να αποζημιώσει υλικές διεκδικήσεις που πηγάζουν από τον πόλεμο.

Όμως, είχε επικρατήσει η αντίληψη ότι τα εθνικοσοσιαλιστικά εγκλήματα, δηλαδή η δίωξη «για λόγους φυλετικούς, θρησκευτικούς και κοσμοθεωρητικούς», δεν ήταν συνέπεια του πολέμου, αλλά της ιδεολογίας του εθνικοσοσιαλισμού έτσι, τα θύματα που ανήκαν σε αυτήν την κατηγορία θα έπρεπε να αποζημιωθούν ήδη, πριν από τη συνθήκη ειρήνης.

Η δίκη του Μέρτεν (27/29)

Την ίδια εποχή, μια ομάδα Ελλήνων βουλευτών της αντιπολίτευσης επισκέφθηκε την Ανατολική Γερμανία, η οποία πρότεινε στην Ελλάδα αποζημιώσεις αντίθετα όμως με τη Δυτική Γερμανία, οι αποζημιώσεις αυτές αφορούσαν, κυρίως, στα θύματα αντιποίνων.

Το ανατολικό Βερολίνο κινούνταν από άλλα συμφέροντα. Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, η πληρωμή αποζημιώσεων αποτελούσε πράξη μεταξύ δύο κρατών. Την εποχή εκείνη, η Ανατολική Γερμανία δεν ήταν αναγνωρισμένο κράτος στον δυτικό κόσμο, ενώ από τη μεριά της η Δυτική Γερμανία απειλούσε με διακοπή των διπλωματικών σχέσεων κάθε κράτος, το οποίο θα αναγνώριζε την Ανατολική Γερμανία ως ανεξάρτητο κράτος. Οπότε η Αν. Γερμανία επεδίωκε πολιτική αναγνώριση.

Η δίκη του Μέρτεν (28/29)

Τον Μάρτιο του 1960 υπογράφηκε η συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Δυτικής Γερμανίας «περί παροχών υπέρ Ελλήνων υπηκόων θιγέντων υπό εθνικοσοσιαλιστικών μέτρων».

Τον ίδιο καιρό ο Μέρτεν ζούσε πια ελεύθερος στη Γερμανία. Λίγους μήνες νωρίτερα, στις 3 Νοεμβρίου του 1959, είχε τεθεί εν ισχύ το Νομοθετικό Διάταγμα με τον κατ' ευφημισμόν τίτλο «περί της τροποποιήσεως της περί εγκληματιών πολέμου νομοθεσίας», το οποίο επέτρεψε στην πολιτική εξουσία να προχωρήσει στην τελική απόφαση για την υπόθεση Μέρτεν, χωρίς αυτό να ονομαστεί αμνηστία. Στις 5 Νοεμβρίου 1959, ο Μέρτεν έφυγε αθόρυβα από το αεροδρόμιο της Αθήνας προς τη Γερμανία.

Η δίκη του Μέρτεν (29/29)

Η ποινική δίωξη εναντίον του στη Γερμανία ανεστάλη ουσιαστικά αμέσως και τυπικά το 1968, εν μέρει εξαιτίας της έλλειψης ενδείξεων αλλά και επειδή το αδίκημα παραγράφηκε. Για τον καιρό της παραμονής του στις ελληνικές φυλακές η γερμανική κυβέρνηση του αναγνώρισε αποζημίωση! Πέθανε άρρωστος στη Γερμανία το 1976.

Η αντίφαση μεταξύ δικαιοσύνης και πολιτικής που χαρακτήρισε την εξέλιξη της υπόθεσης Μέρτεν, είναι αποτέλεσμα συνειδητής πολιτικής εκμετάλλευσης, τόσο των Ελλήνων όσο και των Γερμανών, η οποία όρισε τον τρόπο διαχείρισης της υπόθεσης Μέρτεν και γενικότερα τα ζητήματα των εγκληματιών πολέμου στις ελληνογερμανικές μεταπολεμικές σχέσεις.

Βιβλιογραφία

- *Η υπόθεση Μαξ Μέρτεν*, Ιστορικό Λεύκωμα 1960, Καθημερινή (1997)
- Λιναρδάτος Σπύρος, *Από τον εμφύλιο στην χούντα*, τομ. Γ', 1955-1961, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 1978 σελ. 383-387, 482-484.
- Mazower Mark, *Θεσσαλονίκη. Πόλη των φαντασμάτων. Χριστιανοί-Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950*, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006.
- Σπηλιώτη Σούζαν Σοφία, «Μια υπόθεση της πολιτικής και όχι της δικαιοσύνης. Η δίκη του Μέρτεν (1957-1959) και οι ελληνογερμανικές σχέσεις», *Οι Εβραίοι της Ελλάδας στην Κατοχή*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 29-41.

Βιβλιογραφία

- Σπηλιώτη Σούζαν-Σοφία, «Μια υπόθεση πολιτικής και όχι δικαιοσύνης: Η δίκη Μέρτεν (1957-59) και οι ελληνογερμανικές σχέσεις», στο: Mark Mazower (επίμ.), *Μετά τον πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943-1960*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 317-326.
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, «Υπόθεση Μέρτεν», στο: *Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή*, τομ. 4, Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής-Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1994, σελ.406-418, 559-569.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μαρία Καβάλα. «Η ανασυγκρότηση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μεταπολεμικά. Συγκρίσεις με την Ευρώπη. Η δίκη του Μαξ Μέρτεν». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS352/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Μαρία Ραμματά
Θεσσαλονίκη, εαρινό εξάμηνο 2014-2015

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

